

ŠVELNESNIS BAUDŽIAMASIS ĮSTATYMAS IR JO TAIKymo RIBOS LIETUVOS TEISMŲ JURISPRUDENCIJOJE

Gintaras Švedas

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios justicijos katedros vedėjas profesorius
habilituotas teisės mokslų daktaras
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius, Lietuva
Tel. (+370 5) 236 61 67
El. paštas: gintaras.svedas@tf.vu.lt

Straipsnyje¹ analizuojama švelnesnio baudžiamojo įstatymo samprata, reglamentavimo principai, švelnesnio baudžiamojo įstatymo rūšys ir taikymo ribos Lietuvos teismų jurisprudencijoje.

The article deals with the principles of regulation of milder criminal statute, content and kinds of milder criminal statute and limits of its application in the jurisprudence of Lithuanian courts.

Įvadas

Esmines baudžiamojo įstatymo galiojimo ir taikymo laiko atžvilgiu nuostatas nustato tiek tarptautinės, tiek nacionalinės teisės šaltiniai. Antai Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (*Valstybės žinios*, 2000, nr. 96-3016) 7 straipsnio 1 dalyje teigiama, kad „Niekas negali būti nuteistas už veiksmus ar neveikimą, kurie pagal galiojusius jų įvykdymo momentu valstybės vidaus įstatymus arba tarptautinę teisę nebuvo laikomi nusikaltimais. Taip pat negali būti skiriama griežtesnė bausmė negu ta, kuri galėjo būti taikyta nusikaltimo padarymo momentu“. Europos Sąjungos Pagrindinių teisių chartija šią taisyklę papildė ir švelnesnio baudžiamojo įstatymo grįžtamojo taikymo nuostata. Chartijos 49 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad „Niekas negali būti nuteistas už veikimą ar neveikimą, kurie pagal jų padarymo metu galiojusią nacionalinę ar tarptautinę teisę nebuvo laikomi nusikalstamomis veikomis. Taip pat negali būti skiriama griežtesnė bausmė negu ta, kuri buvo taikoma nusikalstamos veikos padarymo metu. Jeigu po to, kai nusikalstama veika buvo padaryta, įstatymo nustatyta lengvesnė bausmė, skiriama lengvesnė bausmė“².

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (*Valstybės žinios*, 2000, nr. 89-2741) (toliau – BK) 3 straipsnio 1 dalyje įtvirtinama bendra baudžiamojo įstatymo galiojimo laiko atžvilgiu taisyklė, pagal kurią „veikos nusikalstamumą ir asmens baudžiamumą nustato tos veikos padarymo metu galiojęs įstatymas“, o 2 dalyje įtvirtinta viena bendros taisyklės išimtis, pagal kurią švelnesnis baudžiamasis įstatymas turi grįžtamąją galią. Šios išimties esmė yra ta, kad kaltininkui taikomas ne įstatymas, galiojęs nusikalstamos veikos padarymo metu, o vėlesnis įstatymas, jei jis pripažįstamas švelnesniu.

¹ Mokslo projektą „Baudžiamojo kodekso bendrosios dalies vientisumo ir naujųjų (su)derinimo iššūkiai“ finansuoja Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. MIP-019/2015) pagal Tarybos remiamos veiklos kryptį „Mokslininkų grupių projektai“.

² *Europos Sąjunga. Suvestinės sutartys. Pagrindinių teisių chartija*. Liuksemburgas, 2010, p. 401.

Taip pasireiškia humanistinis baudžiamųjų įstatymų pobūdis. Būtų ne tik nepagrįsta, bet ir nehumaniška asmeniui toliau atlikti bausmę už tokią veiką, kuri nauju įstatymu dekriminalizuota arba numato galimybę atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės ar skirti švelnesnę bausmę bei taikyti kitas bausmės atlikimo sąlygas, kurios palengvina nuteistojo padėtį³.

Šio straipsnio tikslas – atskleisti švelnesnio baudžiamojo įstatymo reglamentavimo principus, jo sampratą ir rūšis, taip pat nustatyti ir įvertinti švelnesnio baudžiamojo įstatymo grįžtamojo taikymo ribas Lietuvos teismų jurisprudencijoje.

Šio straipsnio objektas – švelnesnis baudžiamasis įstatymas ir jo grįžtamasis taikymas Lietuvos teismų jurisprudencijoje.

Tyrime daugiausia naudoti analitinis, sisteminis, lyginamasis, dokumentų ir teismų sprendimų analizės metodai.

Lietuvos baudžiamosios teisės teorijoje daugiausia dėmesio skiriama teorinei švelnesnio (griežtesnio) baudžiamojo įstatymo sampratos ir rūšių analizei⁴, taip pat senajam ir naujam Baudžiamajam kodeksui palyginti ir galimoms taikymo problemoms įvardyti⁵. Teismų jurisprudencija taikant švelnesnį (griežtesnį) baudžiamąjį įstatymą plačiau neanalizuojama. Panaši situacija ir Vokietijos⁶, Rusijos⁷, Lenkijos⁸, Ukrainos⁹ baudžiamosios teisės teorijoje. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – LAT, Teismas) jurisprudencijoje vien 2014–2015 metais nagrinėti įvairūs švelnesnio (griežtesnio) baudžiamojo įstatymo taikymo aspektai, pavyzdžiui, dėl veikos nusikalstamumo¹⁰, baudos dydžio¹¹, sunaikinto turto vertės dydžio¹², bausmės skyrimo taisyklių¹³, bausmės vykdymo atidėjimo¹⁴, senaties¹⁵ ir kt., rodo, kad teismų praktikoje kyla probleminių klausimų, susijusių su švelnesniu baudžiamuoju įstatymu ir jo taikymo ribomis.

Šiame straipsnyje daugiausia dėmesio sutelkiama į švelnesnio baudžiamojo įstatymo sampratą ir reglamentavimo principus, taip pat švelnesnio baudžiamojo įstatymo rūšis ir jų grįžtamojo taikymo ribas Lietuvos teismų jurisprudencijoje.

1. Švelnesnio baudžiamojo įstatymo samprata ir reglamentavimo principai

Švelnesnio baudžiamojo įstatymo sampratos ir jo taikymo ribų reglamentavimas Europos valstybių baudžiamuosiuose kodeksuose yra pakankamai skirtingas, todėl valstybes galima suskirstyti į santykinės tris grupes tik remiantis tam tikrais šio instituto reglamentavimo principais. Į pirmą grupę išskirtinos valstybės, kurių baudžiamuosiuose kodeksuose numatomos tik bendros taisyklės neapibrėžiant švelnesnio baudžiamojo įstatymo turinio ir jo taikymo ribų, pavyzdžiui, Olandijos BK 1 straipsnio

³ ŠVEDAS, G. *Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje*. Vilnius, 2006, p. 83.

⁴ *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*. Vilnius, 2001, p. 102–103; ŠVEDAS, G. *Baudžiamosios politikos pagrindai* <...>, p. 83–84 ir kt.

⁵ *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras*. Bendroji dalis (1–98 straipsniai). Vilnius, 2004, p. 37–41; BIELIŪNAS, E. Baudžiamųjų įstatymų taikymo problemos ir jų sprendimas įsigaliojus naujam Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui. *Jurisprudencija*, 2003, t. 45(37), p. 18–31; PIESLIAKAS, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė*. Pirmoji knyga. Vilnius, 2006, p. 79–90 ir kt.

⁶ WESSELS, J. *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Baudžiamoji veika ir jos struktūra*. Vilnius, 2003, p. 34–36.

⁷ *Уголовное право Российской Федерации*. Общая часть. Москва, 2012, p. 123–127; *Полный курс уголовного права*. Том I. Санкт-Петербург, 2006, p. 217–220, ir kt.

⁸ MAREK, A. *Prawo karne*. Warszawa, 2007, p. 71–74.

⁹ *Уголовное право Украины*. Общая часть. Киев, 2003, p. 63–65.

¹⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-403-222/2015.

¹¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamosiose bylose Nr. 2K-118/2014, Nr. 2A-7-4/2014.

¹² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-324-303/2015.

¹³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2A-7-1/2014.

¹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamosiose bylose Nr. 2K-216-139/2015, Nr. 2K-289-693/2015.

¹⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamosiose bylose Nr. 2K-324/2014, Nr. 2K-36-693/2015.

2 dalyje nustatyta: „jeigu (baudžiamasis) įstatymas buvo pakeistas po to, kai buvo padaryta nusikalstama veika, tai turi būti taikomas tas įstatymas, kuris palankesnis kaltinamajam.“¹⁶ Analogiškos taisyklės numatytos Vokietijos¹⁷, Prancūzijos¹⁸, Šveicarijos¹⁹ baudžiamuosiuose kodeksuose. Neabejotina, kad šiose valstybės tiksliai atskleisti švelnesnio baudžiamojo įstatymo turinį ir nustatyti jo taikymo ribas paliekama teismų jurisprudencijai.

Į antrą grupę išskirtinos valstybės, kurių baudžiamuosiuose kodeksuose apibrėžiamas švelnesnis baudžiamasis įstatymas, tačiau nenurodomos jo taikymo ribos, pavyzdžiui, Estijos BK 5 straipsnio 2 dalyje nustatyta: „baudžiamasis įstatymas, kuris panaikina veikos baudžiamumą, švelnina bausmę arba kitaip palengvina asmens teisinę padėtį, turi grįžtamąją galią.“²⁰ Šiose valstybėse teismų jurisprudencijai paliekama nustatyti švelnesnio baudžiamojo įstatymo taikymo ribas.

Trečios grupės valstybių baudžiamuosiuose kodeksuose apibrėžiamas švelnesnis baudžiamasis įstatymas ir nustatomos jo taikymo ribos, pavyzdžiui, Latvijos BK 5 straipsnio 2 dalyje nustatyta: „baudžiamasis įstatymas, kuris panaikina veikos baudžiamumą, švelnina bausmę arba kitokiu būdu palengvina nusikalstamą veiką padariusio asmens teisinę padėtį, jeigu nėra numatyta kitaip, turi grįžtamąją galią, t. y. taikomas iki tokio įstatymo įsigaliojimo nusikalstamą veiką padariusiems asmenims, taip pat atliekantiems bausmę bei turintiems teistumą asmenims“²¹. Šiai valstybių grupei priskirtinas ir Rusijos BK, kuriame papildomai nustatoma dar viena švelnesnio baudžiamojo įstatymo taikymo taisyklė: „jei naujas baudžiamasis įstatymas sušvelnina bausmę už nusikalstamą veiką, už kurią asmuo jau atlieka bausmę, tai ši bausmė turi būti sumažinta tose ribose, kurias numato naujas baudžiamasis įstatymas“²². Šiai valstybių grupei galima priskirti ir Ukrainos BK, jame ne tik apibrėžiamas švelnesnis baudžiamasis įstatymas, bet ir plačiausiai reglamentuojamos jo taikymo ribų taisyklės. Antai Ukrainos BK 5 straipsnio 1, 3 ir 4 dalyse nustatyta: „įstatymas dėl baudžiamosios atsakomybės, kuri panaikina veikos nusikalstamumą arba švelnina baudžiamąją atsakomybę, turi būti taikomas atgaline data, tai taikoma asmenims, padariusiems nusikaltimą iki tol, kol šis įstatymas įsigaliojo, įskaitant bausmę atliekančius asmenis, arba tiems, kurie atliko bausmę, bet turi teistumą. Įstatymas dėl baudžiamosios atsakomybės, kuris iš dalies švelnina ir iš dalies sunkina baudžiamąją atsakomybę, turi būti taikomas atgaline data tik ta apimtimi, kuri švelnina atsakomybę. Tuo atveju, kai įstatymas dėl baudžiamosios atsakomybės buvo pakeistas kelis kartus po to, kai asmuo padarė nusikaltimą, numatytą šiame kodekse, įstatymas, kuris panaikina veikos nusikalstamumą arba švelnina baudžiamąją atsakomybę, turi būti taikomas atgaline data.“²³ Taigi šiose valstybėse teismų jurisprudencijai priskirti tik švelnesnio baudžiamojo įstatymo ir jo taikymo ribų interpretavimo klausimai.

Į trečios grupės valstybių ratą patenka ir Lietuvos BK, kurio 3 straipsnio 2 dalyje numatyta: „veikos nusikalstamumą panaikinantis, bausmę švelninantis arba kitokiu būdu nusikalstamą veiką padariusio asmens teisinę padėtį palengvinantis baudžiamasis įstatymas turi grįžtamąją galią, t. y. taikomas iki

¹⁶ *Уголовный кодекс Голандии*. Санкт-Петербург, 2001.

¹⁷ Criminal Code of Germany [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>>.

¹⁸ Criminal Code of France [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>>.

¹⁹ Tiesa, Šveicarijos BK nustatyta, kad švelnesnis baudžiamasis įstatymas taikomas tik asmeniui nuteisti. *Уголовный кодекс Швейцарии*. Санкт-Петербург, 2002.

²⁰ Criminal Code of Estonia [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>>.

²¹ Criminal Code of Latvia [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>>.

²² Criminal Code of Russian Federation [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.russian-criminal-code.com/>>.

²³ Criminal Code of Ukraine [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>>.

tokio įstatymo įsigaliojimo nusikalstamą veiką padariusiems asmenims, taip pat atliekantiems bausmę bei turintiems teistumą asmenims“. Viena vertus, ši nuostata apibrėžia švelnesnio baudžiamojo įstatymo turinį – veikos nusikalstamumo panaikinimas, bausmės švelninimas ir kitoks nusikalstamą veiką padariusio asmens teisinės padėties palengvinimas. Kita vertus, ši nuostata nustato ir švelnesnio baudžiamojo įstatymo taikymo ribas, t. y. toks įstatymas taikomas a) iki jo įsigaliojimo nusikalstamą veiką padariusiems asmenims, b) atliekantiems bausmę asmenims ir c) turintiems teistumą asmenims. Reikia pažymėti, kad baudžiamojo įstatymo galiojimas ir jo taikymas nėra tapatūs dalykai. Kaip teisingai pažymi E. Bieliūnas, baudžiamasis įstatymas gali galioti, tačiau dėl padarytos nusikalstamos veikos ypatybių jai taikytinas kitas, jau netekęs galios įstatymas²⁴. Taigi, siekiant nustatyti, koks yra (švelnesnis ar griežtesnis) naujasis baudžiamasis įstatymas, būtina ne tik jį palyginti su ankstesniu, nusikalstamos veikos padarymu metu galiojusiu įstatymu, bet ir įvertinti padarytos nusikalstamos veikos požymius. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad tam tikrais atvejais veikos nusikalstamumui, baudžiamumui arba teisei veiką padariusio asmens padėčiai gali turėti įtakos pakeitimai ir papildymai kituose įstatymuose ar teisės aktuose, kurie nepriskiriami prie baudžiamųjų įstatymų, pavyzdžiui, Buhalterinės apskaitos įstatyme, Kelių eismo taisyklėse, Narkotinių ir psichotropinių medžiagų sąraše ir kt., todėl būtina patikrinti, kaip dėl tokių pakeitimų ir papildymų kituose norminiuose teisės aktuose pakito baudžiamajame įstatyme numatytų veikų nusikalstamumas, baudžiamumas ar teisinė veiką padariusio asmens padėtis²⁵.

Be to, sprendžiant baudžiamųjų įstatymų galiojimo ir taikymo laiko atžvilgiu klausimus, reikšmingas išlieka LAT senato 2002 m. gruodžio 20 d. nutarimas Nr. 38 „Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamojo kodekso normas, reglamentuojančias baudžiamųjų įstatymų galiojimą laiko atžvilgiu“²⁶, kuriame pateikiami švelnesnio ir griežtesnio baudžiamojo įstatymo požymiai ir jų pavyzdžiai senajame BK, nurodomas konkretaus nusikaltimo padarymo laikas ir jo ypatumai atskirų nusikaltimų rūšių (pavyzdžiui, tėstinio, trunkamojo ir pan.) atvejais, taip pat švelnesnio (griežtesnio) baudžiamojo įstatymo nustatymo taisyklės ir pan. Tiesa, būtina turėti omenyje, kad po Konstitucinio Teismo 2006 m. nutarimų²⁷, kuriais buvo konstatuota, jog „aukštesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismai negali kištis į žemesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismų nagrinėjamas bylas, teikti jiems kokių nors privalomų ar rekomendacinių pobūdžio nurodymų“ ir t. t., tokių senato nutarimų reikšmė ir įtaka žemesniųjų teismų praktikai pasikeitė. Kita vertus, niekas negali paneigti ir to, kad senato nutarimuose išdėstytų nuostatų LAT teisėjai laikysis ir sprenddami konkrečias bylas²⁸.

Taigi galima teigti, kad Lietuvos BK pakankamai išsamiai reglamentuoja švelnesnio (griežtesnio) baudžiamojo įstatymo sampratą ir jo taikymo ribas. O teismų jurisprudencija tik priskiria konkretų baudžiamąjį įstatymą švelnesnio (griežtesnio) įstatymo kategorijai ir nustato jo grįžtamojo taikymo konkrečias ribas.

2. Švelnesnio baudžiamojo įstatymo rūšys ir jų grįžtamojo taikymo ribos

Kaip jau buvo minėta, BK 3 straipsnio 2 dalyje skiriamos trys švelnesnio baudžiamojo įstatymo rūšys: 1) veikos nusikalstamumo panaikinimas (visa arba dalinė dekriminalizacija); 2) bausmės švelninimas (depenalizacija); 3) kitoks nusikalstamą veiką padariusio asmens teisinės padėties palengvinimas.

²⁴ BIELIŪNAS, E. Baudžiamųjų įstatymų taikymo problemos <...>, p. 22.

²⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis (1–98 straipsniai). Vilnius, 2004, p. 33.

²⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2002 m. gruodžio 20 d. nutarimu Nr. 38 „Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamojo kodekso normas, reglamentuojančias baudžiamųjų įstatymų galiojimą laiko atžvilgiu“. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas ir lydimoji medžiaga pastraipsniui. Vilnius, 2009, p. 49–57.

²⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimai „Dėl Konstitucinio teismo įstatymo ir Teismų įstatymo atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ ir „Dėl Teismų įstatymo atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Valstybės žinios, 2006, nr. 36-1292; nr. 51-1894.

²⁸ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas ir lydimoji medžiaga <...>, p. 8.

2.1. Įstatymas, panaikinantis veikos nusikalstamumą

Baudžiamosios teisės teorijoje²⁹ ir teismų jurisprudencijoje³⁰ gana vieningai pripažįstama, kad baudžiamasis įstatymas, kuris panaikina veikos nusikalstamumą, yra toks įstatymas, kuriame nebenu- matyta buvusios nusikalstamos veikos sudėtis (visa dekriminalizacija) arba susiaurinta jos sudėtis, numatant naujus šios sudėties požymius arba atsisakant buvusių jos požymių (dalinė dekriminalizacija), dėl to tam tikros veikos tampa nenusikalstamos. Esminis tokio švelnesnio baudžiamojo įstatymo požymis yra tai, kad juo susiaurinamos baudžiamosios atsakomybės ribos. Teisinės techni- kos požiūriu visa dekriminalizacija Lietuvoje gali būti atliekama panaikinant BK specialiosios da- lies straipsnį arba atskirą straipsnio dalį, o dalinė dekriminalizacija – panaikinant BK specialiosios dalies straipsnį arba jo dalį, taip pat pakeičiant BK specialiosios arba bendrosios dalies straipsnį. Baudžiamosios teisės teorijoje, lyginant 2000 m. BK ir iki jo galiojusį BK, pagrįstai nurodoma, kad visiškai dekriminalizuoti buvo tik 8 straipsniuose numatyti nusikaltimai, pavyzdžiui, piliečių persekiojimas už kritiką, karinės įskaitos vengimas, neteisėtas statybinių medžiagų įgijimas, streiko branduolinės energetikos objekte organizavimas ir kt.³¹ O dalinės dekriminalizacijos atvejai galimi, pavyzdžiui, pagal BK 16 straipsnį, kuris nustatė, jog atsakomybė už nusikaltimo ar baudžiamojo nu- sižengimo padarymą dėl neatsargumo galima tik BK specialiojoje dalyje atskirai numatytais atvejais (jeigu veika padaryta dėl neatsargumo, o BK specialiosios dalies straipsnis nenumato, kad tokia veika gali būti padaroma neatsargiai, tai tokią veiką reikia pripažinti dekriminalizuota), taip pat pagal BK 21 straipsnį, nes patraukti baudžiamojon atsakomybėn už rengimąsi padaryti nusikalstamą veiką galima tik tuo atveju, jei rengiamasi padaryti sunkų ir labai sunkų nusikaltimą³². Daline dekriminalizacija lai- kytinas ir baudžiamosios atsakomybės amžiaus ribos, numatytos BK 13 straipsnyje, padidinimas³³. Ne- abejojama, kad šiais atvejais naujasis baudžiamasis įstatymas buvo švelnesnis ir turėjo grįžtamąją galią.

Kita vertus, BK specialiosios arba bendrosios dalies straipsnio arba jo dalies panaikinimas arba pakeitimas nebūtinai reiškia, kad buvo panaikintas tam tikros veikos nusikalstamumas. Kiekvienu atveju būtina ne tik palyginti panaikintą arba pakeistą BK straipsnio redakciją su prieš tai galiojusio BK straipsnio redakcija, bet ir įvertinti panaikintą arba pakeistą BK straipsnio redakciją visos BK specialiosios dalies požiūriu, nes gali būti, jog už veiką, kurią numatė panaikintas arba pakeistas BK straipsnis, atsakomybę (plačiau arba siauriau) numato kitas BK specialiosios dalies straipsnis. Antai, hipotetiškai panaikinus BK 115 straipsnį, baudžiamoji atsakomybė už Lietuvos Respublikos Prezidento nužudymą iškiltų pagal BK 129 straipsnio 1 arba 2 dalį, ir pan.

Reikia pasakyti, kad galimi tokie atvejai, kai tuo pačiu įstatymu yra ir siaurinama, ir plečiama nusikalstamos veikos sudėtis. Baudžiamosios teisės teorijoje toks įstatymas vadinamas „prieštaringu“ baudžiamuoju įstatymu³⁴. Pagal LAT praktiką „prieštaringo“ įstatymo klausimas gali būti išspręstas tik priimant nuosprendį arba nutartį: jeigu veika kvalifikuojama pagal tą įstatymo dalį, kuri siaurino nusikalstamos veikos sudėtį (visa arba dalinė dekriminalizacija), tai toks įstatymas turėtų būti vertina- mas kaip švelnesnis baudžiamasis įstatymas, turintis grįžtamąją galią. O jeigu veiką reikia kvalifikuoti pagal tą įstatymo dalį, kuri išplėtė nusikalstamos veikos sudėtį, tai toks įstatymas turėtų būti vertina- mas kaip griežtesnis baudžiamasis įstatymas, neturįs grįžtamosios galios.

²⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis <...>, p. 37.

³⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2002 m. gruodžio 20 d. nutarimu Nr. 38 „Dėl teismų praktikos taikant Bau- džiamojo kodekso normas, reglamentuojančias baudžiamųjų įstatymų galiojimą laiko atžvilgiu“. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas ir lydimoji medžiaga <...>, p. 53.

³¹ ŠVEDAS, G. Baudžiamosios politikos pagrindai <...>, p. 137; Baudžiamųjų kodeksų lyginamoji analizė. Teisės problemos, 2002, nr. 1-2.

³² Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis <...>, p. 39.

³³ ŠVEDAS, G. Veikos kriminalizavimo kriterijai: teorija ir praktika. Teisė, 2012, t. 82, p. 14.

³⁴ BIELIŪNAS, E. Baudžiamųjų įstatymų taikymo problemos <...>, p. 26–27.

Paskutiniųjų kelerių metų baudžiamoji teisėkūra pateikia tiek visos, tiek dalinės dekriminalizacijos pavyzdžių. Antai Seimas 2015 m. birželio 25 d. įstatymu Nr. XII-1888 pripažino netekusiais galios BK 155 ir 290 straipsnius (TAR, 2015, Nr. 2015-11179). LAT, pripažinęs šį baudžiamąjį įstatymą švelninančiu, išteisino asmenį, anksčiau nuteistą pagal BK 155 straipsnį³⁵. Teismas pabrėžė, „kadangi nuo 2015 m. liepos 10 d. įstatymų leidėjas panaikino baudžiamąją atsakomybę už įžeidimą pagal BK 155 straipsnį, A. K., nuteisto pagal šį BK straipsnį, veika – įžeidimas – tapo nebusikalstama. Esant tokioms aplinkybėms A. K. taikytinos BK 3 straipsnio 2 dalies nuostatos ir baudžiamoji byla jam nutrauktina“.

Seimas 2014 m. gruodžio 18 d. įstatymu Nr. XII-1481 pakeitė BK 190 straipsnį (TAR, 2014, Nr. 2014-21142), pagal kurį nuo 2015 m. sausio 1 d. nedidelės vertės turtas yra toks, kurio vertė viršija 3 MGL (114 eurų) sumą, bet neviršija 5 MGL (190 eurų) sumos. Šis įstatymas vertintinas kaip dalinės dekriminalizacijos pavyzdys. LAT, pripažinęs šį baudžiamąjį įstatymą švelninančiu, nurodė, kad BK 187 straipsnio 3 dalyje numatyta baudžiamoji atsakomybė už nedidelės vertės svetimo turto sunaikinimą ar sugadinimą, tačiau byloje sugadinto turto vertė yra 86,89 eurų, taigi nesiekia 3 MGL (114 eurų) sumos, todėl šios veikos nusikalstamumas panaikintas. Atsižvelgęs į tai, LAT teisingai pabrėžė, jog „nors pirmosios ir apeliacinės instancijos teismai nuosprendžių priėmimo metu tinkamai taikė nusikalstamos veikos padarymo metu galiojusį baudžiamąjį įstatymą, tačiau šiuo metu dėl pasikeitusios dalyko vertės (BK 187 straipsnio 3 dalis, 190 straipsnio 1 dalis) teismų nuosprendžiai turi būti keistini ir ši bylos dalis nutrauktina, nepadarius veikos, turinčios nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių (BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punktas)“³⁶.

Reikia pažymėti, kad įstatymo, kuriuo visiškai arba iš dalies dekriminalizuojama tam tikra nusikalstama veika, grįžtamojo taikymo ribos yra plačiausios, t. y. jis turi būti taikomas a) asmenims, kurie nusikalstamą veiką padarė iki šio baudžiamojo įstatymo įsigaliojimo, tačiau dar nėra nuteisti (ikiteisminis tyrimas arba baudžiamoji byla turi būti nutraukta nepadarius veikos, turinčios nusikaltimo arba baudžiamojo nusižengimo požymių), b) už tokią nusikalstamą veiką bausmę atliekančiam asmeniui (asmuo turi būti atleistas nuo likusios bausmės atlikimo) ir c) turinčiam teistumą asmeniui (asmuo turi būti atleistas nuo likusio teistumo termino ir laikomas neteistu). O švelnesnio baudžiamojo įstatymo taikymas asmeniui, kurio teistumas dėl dekriminalizuotos nusikalstamos veikos jau yra išnykęs arba panaikintas, nebeturi teisinės prasmės, nes žmogaus teisės ir laisvės pagal BK 97 straipsnį gali būti varžomos tik teistumo laikotarpiu.

2.2. Įstatymas, švelninantis bausmę

Baudžiamuoju įstatymu, kuris sušvelnina bausmę, pripažintinas toks įstatymas, kuris sumažina BK straipsnio sankcijoje numatytą laisvės atėmimo bausmės minimalią, maksimalią arba abi šias ribas arba sumažina BK bendrosios dalies straipsnyje numatytą bausmės rūšies minimalią, maksimalią arba šias abi ribas, arba numato BK straipsnio sankcijoje naują vieną arba kelias alternatyvias švelnesnes bausmių rūšis. Be to, bausmę sušvelninančiu įstatymu pripažintinas ir toks įstatymas, kuris bausmę sušvelnintų netiesiogiai, pavyzdžiui, pakeitus nusikaltimų klasifikavimą nulemiančias laisvės atėmimo bausmės ribas, numatytas BK 11 straipsnyje, pasikeistų tam tikrų nusikaltimų kategorija, kartu ir galimos skirti bausmos bausmės ribos, numatytos BK 47 straipsnio 3 dalyje.

Tačiau galimi atvejai, kai atsakyti, koks yra naujasis įstatymas – švelnesnis ar griežtesnis, būna sudėtinga: pavyzdžiui, naujasis baudžiamasis įstatymas sumažina minimalią laisvės atėmimo bausmės ribą, kartu padidindamas maksimalią jos ribą, arba padidina minimalią laisvės atėmimo bausmės

³⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-403-222/2015.

³⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-324-303/2015. Iš esmės identiška yra ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-36-693/2015.

ribą, tačiau sumažina maksimalią jos ribą. Baudžiamosios teisės teorijoje ir toks įstatymas vadinamas „prieštaringu“ baudžiamuoju įstatymu³⁷. Pagal LAT praktiką „prieštaringo“ įstatymo klausimas gali būti išspręstas tik priimant nuosprendį arba nutartį, atsižvelgus į padarytos nusikalstamos veikos pavojingumą, kaltininko asmenybę ir kitas aplinkybes, turinčias reikšmės skiriant bausmę. Jeigu atsižvelgiant į šias aplinkybes kaltininkui gali būti paskirta bausmė arčiau minimalios įstatymo sankcijoje numatytos ribos, įstatymas, kurio sankcijoje nustatyta minimali bausmė yra švelnesnė, laikytinas švelnesniu kaltininkui ir jo veika kvalifikuojama ir bausmė skiriama būtent pagal šį įstatymą³⁸. Jei kaltininkui gali būti paskirta bausmė, didesnė negu senajame įstatyme numatyta maksimali jos riba, naujasis įstatymas kaltininkui yra griežtesnis, taigi pagal BK 3 straipsnio 3 dalį grįžtamosios galios neturi.

Toks sprendimo mechanizmas turėtų būti taikomas tais atvejais, kai naujasis baudžiamasis įstatymas sankcijoje nustato naują alternatyvią švelnesnę bausmės rūšį, tačiau padidina griežtesnės bausmės minimalų ir (arba) maksimalų dydį, griežtina nusikalstamos veikos minimalią, maksimalią arba abi šias bausmės ribas, tačiau sudaro teisinės prielaidas už tokią nusikalstamą veiką taikyti atleidimą nuo baudžiamosios atsakomybės, ir pan.

Baudžiamojoje teisėkūroje dažniausiai aptinkama baudos bausmės dydžių, numatytų BK 47 straipsnyje, pakeitimų, pavyzdžiui, 2007 m. birželio 28 d. įstatymas Nr. X-1233 (*Valstybės žinios*, 2007, nr. 81-3309), 2011 m. balandžio 21 d. įstatymas Nr. XI-1350 (*Valstybės žinios*, 2011, nr. 49-2374), 2015 m. birželio 25 d. įstatymas Nr. XII-1871 (*TAR*, 2015, 2015-11240), taip pat įstatymai, kuriai buvo padidinta BK specialiosios dalies straipsnio sankcijoje numatyto laisvės atėmimo bausmės maksimali riba, kuri, pasikeitus nusikaltimo grupei pagal BK 11 straipsnį, padidindavo ir bausmės baudos dydį. Tokios teisėkūros tendencijos paaiškina, kodėl paskutiniųjų kelerių metų LAT jurisprudencija rodo, kad daugiausia klaidų žemesnės instancijos teismai padarė vertindami būtent baudos bausmės dydžių pakeitimus. Antai LAT kasacinėje nutartyje pagrįstai pabrėžė, jog „BK 47 straipsnio 3 dalies 3 punktą už apysunkį nusikaltimą nusikaltimo padarymo metu numatė baudą iki 200 MGL. Vėlesniais pakeitimais (2011 m. balandžio 21 d. įstatymu Nr. XI-1350) baudos dydis buvo padidintas už apysunkį nusikaltimą iki 1000 MGL. Kauno apygardos teismas paskyrė J. G. 250 MGL (t. y. 9412 eurų) dydžio baudą. <...> Darytina išvada, kad teismas, skirdamas kasatoriui 250 MGL dydžio baudą dėl apysunkio nusikaltimo padarymo, netinkamai pritaikė baudžiamąjį įstatymą, nes peržengė maksimalią 200 MGL dydžio baudos ribą, nusikaltimo padarymo metu numatytą BK 47 straipsnio 3 dalies 3 punkte. Dėl to skirtina mažesnio dydžio bauda, neviršijanti nusikaltimo padarymo metu BK 47 straipsnio 3 dalies 3 punkte numatyto 200 MGL maksimumo. <...> J. G. pagal BK 202 straipsnio 1 dalį paskirti 140 MGL (t. y. 5272 Eurų) dydžio baudą“³⁹.

Kitoje kasacinėje nutartyje LAT pagrįstai nurodė, kad nusikalstamos veikos padarymo metu galiojo BK 47 straipsnio 3 dalies 4 punktą, kuris nustatė, kad už sunkų nusikaltimą numatoma bauda iki 300 MGL. Vilniaus apygardos teismo nuosprendis, kuriuo M. K. ir S. B. buvo nuteisti pagal BK 199(2) straipsnio 1 dalį po 300 MGL bauda, buvo priimtas 2012 m. kovo 1 d., kai jau galiojo nauja BK 47 straipsnio 3 dalies 4 punkto redakcija, pagal kurią už sunkų nusikaltimą numatyta bauda iki 1500 MGL. Vilniaus apygardos teismas nenurodė, kokios redakcijos BK 47 straipsnį taikė nuteistiesiems. Tačiau iš nuosprendžio aprašomosios dalies, kurioje teigiama, kad skiriama mažesnė negu vidurkis bauda, o realiai buvo paskirta maksimali bauda, numatyta nusikaltimo padarymo metu galiojusiame įstatyme, galima daryti išvadą, kad buvo pritaikyta nuosprendžio priėmimo metu galiojusi BK 47 straipsnio 3 dalies 4 punkto įstatymo redakcija. Naujas įstatymas laikytinas bausmę griežtinančiu įstatymu ir vadovaujantis BK 3 straipsnio 3 dalimi neturi grįžtamosios galios. Taigi Vilniaus apy-

³⁷ BIELIŪNAS, E. Baudžiamųjų įstatymų taikymo problemos <...>, p. 26–27.

³⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamosiose bylose Nr. 2K-124/2010, Nr. 2K-206/2012.

³⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-240-696/2015.

gardos teismas, skirdamas baudą, netinkamai pritaikė baudžiamąjį įstatymą, o Lietuvos apeliacinio teismo teisėjų kolegija, nagrinėdama bylą apeliacine tvarka, šios klaidos neištaisė⁴⁰. LAT šioje byloje paskyrė mažesnio dydžio už sankcijos vidurkį 130 MGL baudą.

Paminėtina dar viena LAT kasacinė nutartis, kuri, autoriaus nuomone, kelia tam tikrų abejonių dėl jos motyvų pagrįstumo. Šioje nutartyje teismas nurodė, kad „išplėstinė septynių teisėjų kolegija sutinka su apeliacinės instancijos teismo išvada, kad BK 226 straipsnio 2 dalyje (2011 m. birželio 21 d. redakcija) numatyta bausmė – bauda yra palankesnė nuteistajam K. R., tačiau paskirtos bausmės dydis 500 MGL (65 000 Lt) nustatytas netinkamai. Nustatydamas skirtinos baudos dydį teismas, be kitų aplinkybių, taip pat turėjo atsižvelgti ir į BK 47 straipsnyje iki 2011 m. balandžio 21 d. jo pakeitimų buvusius baudos dydžius. Taip pat teismas, paskirdamas 500 MGL (65 000 Lt) dydžio baudą, neįvertino to, kad pagal BK 47 straipsnio 6, 7 dalies nuostatas kaltininkui jos nesumokėjęs ir atsisakius atlikti viešuosius darbus, pagal bausmių keitimo taisykles (BK 65 straipsnio 2 dalį) tokia bauda atitiktų 250 parų arešto. Taigi, vykdant nuosprendį pagal BK 49 straipsnio 3 dalį, K. R. būtų paskirta maksimali – 90 parų arešto bausmė. Tokios bausmės dydis didesnis už pirmosios instancijos teismo paskirtą 60 parų arešto bausmę, taigi sunkina nuteistojo teisinę padėtį“⁴¹. Tokie LAT išplėstinės septynių teisėjų kolegijos motyvai kritikuotini. Pirma, bausmių sistema BK 42 straipsnyje išdėstyta pagal bausmių griežtumą, kurį nulemia bausme ribojamų žmogaus teisių ar laisvių vertingumas. Todėl, remiantis baudžiamajame įstatyme nustatyta formalia bausmių rūšių klasifikacija, baudos bausmė, kuri riboja žmogaus turtines teises, visada laikytina švelnesne bausme už arešto bausmę, kuri riboja žmogaus fizinės laisvės teisę. Antra, pasirinktas baudos bausmės pakeitimo į arešto bausmę siekiant jas palyginti būdas yra hipotetinis, nes BK 7 straipsnio 6 ir 7 dalyse numatomos būtinas tokio bausmių keitimo sąlygos: a) asmuo neturi lėšų baudai sumokėti, b) nesutinka su baudos pakeitimu viešųjų darbų bausme, c) vengia savo noru sumokėti baudą ir nėra galimybių ją išieškoti. Pabrėžtina, kad pagal šias sąlygas paskirtoji baudos bausmė hipotetiškai gali būti pakeista net dar švelnesne viešųjų darbų bausme. Be to, net ir esant šioms sąlygoms teismas turi teisę, bet neprivalo baudą pakeisti arešto bausme. Visos šios sąlygos siejamos su nuosprendžio ir bausmės vykdymo stadija, todėl jos negali būti nustatomos nuosprendžio priėmimo metu. O minėtas LAT senato nutarimas ir jurisprudencija reikalauja „prieštaringo“ įstatymo klausimą išspręsti nuosprendžio priėmimo metu.

Neabejotina, kad įstatymas, kuriuo sušvelninama bausmė, bus taikomas asmeniui, nusikalstamą veiką padariusiam iki šio baudžiamojo įstatymo įsigaliojimo, tačiau dar nenuteistam (jam teismas galės paskirti ir švelnesnę bausmę). O bausmę atliekančiam asmeniui arba turinčiam teistumą asmeniui toks įstatymas bus taikomas tik tuo atveju, jei jis švelnina konkretaus asmens atliekamą bausmę arba sutrumpina teistumo terminą. Antai, jei naujas baudžiamasis įstatymas sumažina sankcijoje numatytą laisvės atėmimo bausmės maksimalią ribą nuo dešimties iki šešerių metų, tai toks įstatymas bus taikomas asmenims, atliekantiems laisvės atėmimo bausmę, kurios trukmė viršija šešerius metus (sutrumpinant jiems bausmę iki nauju įstatymu nustatytos maksimalios šešerių metų ribos). Toks įstatymas taip pat bus taikomas ir teistumą turintiems asmenims, nes pagal naują įstatymą pakeitus laisvės atėmimo bausmės maksimalią trukmę iki trejų metų, nusikalstamas pasikeičia iš sunkaus į apysunkį, todėl sutrumpėja teistumo terminas nuo penkerių metų iki trejų. Kita vertus, jei naujas baudžiamasis įstatymas papildo sankciją nauja švelnesne bausme, tačiau nekeičia laisvės atėmimo bausmės ribų, toks įstatymas nebus taikomas nei bausmę atliekančiam, nei teistumą turinčiam asmeniui, nes jis nesušvelnina šių asmenų bausmės ir nesutrumpina teistumo termino.

⁴⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-118/2014.

⁴¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2A-7-4/2014.

2.3. Įstatymas, kitokiu būdu palengvinantis nusikalstamą veiką padariusio asmens teisinę padėtį

Baudžiamosios teisės teorijoje⁴² ir teismų jurisprudencijoje⁴³ gana vieningai pripažįstama, kad baudžiamuoju įstatymu, kuris kitokiu būdu palengvina veiką padariusio asmens teisinę padėtį, yra toks įstatymas, kuris pašalina veiką iš sunkių nusikaltimų sąrašo, didina galimybes atleisti veiką padariusį asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės ir bausmės arba atidėti jam paskirtos bausmės vykdymą, nustato asmeniui palankesnę pataisos darbų įstaigos rūšį ir režimą, suteikia palankesnes baudos sumokėjimo sąlygas, sutrumpina senaties, teistumo terminus ir kt. Paskutiniųjų metų baudžiamoji teisėkūra baudžiamuoju įstatymu, kuris kitokiu būdu palengvina veiką padariusio asmens teisinę padėtį, leidžia pripažinti ir tokį įstatymą, kuris keičia bausmės skyrimo taisykles, pavyzdžiui, Seimo 2013 m. liepos 2 dienos įstatymu Nr. XII-499 (*Valstybės žinios*, 2013, nr. 75-3770) BK buvo papildytas 64(1) straipsniu, kuriame numatyta galimybė sumažinti skiriamą bausmę vienu trečdaliu (jei yra šiame straipsnyje numatytos sąlygos), arba Seimo 2015 m. kovo 19 dienos įstatymu Nr. XII-1554 (*TAR*, 2015, Nr. 2015-04087) panaikinta BK 56 straipsnyje numatyta bausmės skyrimo recidyvistui taisyklė. Šiai švelnesnio baudžiamąjo įstatymo grupei teoriškai būtų galima priskirti ir tokį įstatymą, kuriuo būtų keičiamas tyčinio nusikaltimo grupės kriterijus, numatytas BK 11 straipsnyje (pavyzdžiui, nustatant, jog apysunkis nusikaltimas yra toks tyčinis nusikaltimas, už kurį baudžiamajame įstatyme numatyta didžiausia bausmė viršija trejus metus laisvės atėmimo, bet neviršija aštuonerių metų laisvės atėmimo) ir pan.

Bausmę atliekančio asmens teisinę padėtį reglamentuoja ne tik baudžiamieji, bet ir bausmių vykdymo įstatymai, pavyzdžiui, Bausmių vykdymo kodeksas (toliau – BVK) (*Valstybės žinios*, 2002, nr. 73-3084), Probacijos įstatymas (*Valstybės žinios*, 2012, nr. 4-108) ir kt. Reikia pabrėžti, kad bausmių vykdymo įstatymai nenumato švelnesnio įstatymo grįžtamojo galiojimo taisyklės, todėl būtina itin preciziškai nustatyti, kuris įstatymas – baudžiamasis ar bausmių vykdymo švelnina bausmę atliekančio asmens teisinę padėtį⁴⁴. Bausmių vykdymo teisės doktrinoje buvo atkreiptas dėmesys į minėtą Probacijos įstatymą, kurio turinys ir sąsajos su BK ir BVK neleidžia jo vienareikšmiškai priskirti baudžiamajai arba bausmių vykdymo teisei, o toks reglamentavimo dviprasmiškumas gali sukelti ir praktinių problemų dėl įstatymo, švelninančio nuteistojo teisinę padėtį grįžtamojo galiojimo, taikymo⁴⁵. Tokios abejonės turi svarų pagrindą, nes Probacijos įstatymas, *inter alia*, reglamentuoja bausmių vykdymo atidėjimo, kurio pagrindus nustato BK 75 ir 92 straipsniai, vykdymo tvarką ir sąlygas.

Paskutiniųjų kelerių metų LAT jurisprudencija rodo, kad žemesnės instancijos teismams buvo kilę problemų dėl įstatymų, kuriais buvo įteisintas bausmės skyrimas bylą išnagrinėjus supaprastinto proceso tvarka arba atlikus sutrumpintą įrodymų tyrimą, taip pat pakeisti senaties terminų⁴⁶ ir bausmės vykdymo atidėjimo institutai, grįžtamojo galiojimo ribų. Antai, autoriaus nuomone, itin preciziškai suformuluotoje ir pagrįstai motyvuotoje LAT išplėstinės septynių teisėjų kolegijos kasacinėje nutartyje⁴⁷ nurodyti trys esminiai aspektai, kuriais remiantis buvo konstatuota, kad BK 64(1) straipsnio nuostatos negali būti taikomos jau laisvės atėmimo bausmę atliekantiems asmenims. Pirma, „BK 64(1) straipsnio nuostatų pagrindinė paskirtis – sudaryti galimybes pagreitinoti baudžiamąjį procesą atitinkamų kategorijų bylose. Siekiant šio tikslo iš esmės įtvirtinta privilegija (pozityvioji dis-

⁴² Lietuvos Respublikos baudžiamąjo kodekso komentaras. Bendroji dalis <...>, p. 40.

⁴³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2002 m. gruodžio 20 d. nutarimu Nr. 38 „Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamąjo kodekso normas, reglamentuojančias baudžiamųjų įstatymų galiojimą laiko atžvilgiu“. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas ir lydimoji medžiaga <...>, p. 54.

⁴⁴ ŠVEDAS, G. Bausmių vykdymo teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Registrų centras, 2013, p. 89–90.

⁴⁵ ŠVEDAS, G. Bausmių vykdymo teisė. Bendroji dalis <...>, p. 65–66.

⁴⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-36-693/2014.

⁴⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2A-7-1/2014.

kriminacija) atskiroms tos pačios kategorijos (teisiųjų) asmenų grupėms, nes numatyta galimybė, BK 64(1) straipsnio 1 dalyje nurodytiems asmenims prisipažinus, vienu trečdaliu sumažinti bausmę. Vadinasi, šis įstatymas lengvina teisiamų, o ne nuteistų asmenų padėtį, nes BK 64(1) straipsnio 1 dalyje įtvirtinta nuostata, kad „tuo pačiu nuosprendžiu“ nuteistajam skiriama bausmė ir sumažinama vienu trečdaliu. Taigi BK 64(1) straipsnio, įsigaliojusio 2013 m. liepos 13 d., taikymas įstatymų leidėjo valia yra nukreiptas tik į ateitį“. Antra, „<...> įstatymų leidėjas, priimdamas BK 64(1) straipsnį, nenumatė jo atgalinio veikimo. Aiškinimas priešingai iš esmės reikštų konstatavimą, kad įstatymų leidėjas, priimdamas BK 64(1) straipsnį, nesilaikė konstitucinio imperatyvo: teisės aktais negalima reikalauti neįmanomų dalykų (*lex non cogit ad impossibilia*), nes taikant BK 64(1) straipsnį atgal šalies teismai turėtų iš naujo spręsti bausmių skyrimo klausimą daugelyje baudžiamųjų bylų, išnagrinėtų iki 2013 m. liepos 13 d.“ Ir trečia, „BK 64(1) straipsnio atgalinį taikymą negalimą daro ir tai, kad bausmės skyrimas pagal šį BK straipsnį siejamas su prisipažinimu padarius nusikalstamą veiką. <...> BK nuostatos sudaro garantijų sistemą, suponuojančią išvadą, kad, baudžiant kaltininką, atsižvelgiama į jo prisipažinimą padarius nusikalstamą veiką ir bausmė jam švelninama. <...> Taikant BK 64(1) straipsnio atgalinį veikimą, t. y. jau išnagrinėtose baudžiamosiose bylose, tiems patiems asmenims toje pačioje byloje esant toms pačioms aplinkybėms dar kartą būtų švelninama bausmė. Vadinasi, konstituciniam humaniškumo principui būtų suteikiama dominuojanti reikšmė individualizuojant bausmę“⁴⁸.

LAT visai kitaip interpretavo, autoriaus nuomone, iš esmės identišką situaciją, susijusią su bausmės vykdymo atidėjimo sąlygų pakeitimu. Antai LAT kasacinėje nutartyje buvo nurodyta, kad „po žemesnės instancijos teismų sprendimų priėmimo, nuo 2015 m. kovo 24 d. įsigaliojo nauja BK 75 straipsnio 1 dalies redakcija, pagal kurią teismas gali atidėti paskirtos bausmės vykdymą asmeniui, nuteistam laisvės atėmimu ne daugiau kaip ketveriems metams už vieną ar kelis tyčinius nusikaltimus (išskyrus labai sunkius nusikaltimus). A. Z.-T. nuteista už du tyčinius sunkius nusikaltimus laisvės atėmimu dvejiems metams ir pagal nusikaltimų sunkumo laipsnį bei paskirtos bausmės dydį atitinka šioje BK normoje nustatytas sąlygas. <...> Nekyla abejonių, kad įstatymas, leidžiantis atidėti bausmės vykdymą asmenims, padariusiems sunkius nusikaltimus, palengvina tokių asmenų teisinę padėtį, todėl gali būti taikomas nuteistajai A. Z.-T.“⁴⁹ Kitoje kasacinėje nutartyje Teismas, padaręs tokią pačią išvadą, net nusprendė, jog nuteistą asmenį „iš bausmės atlikimo vietos nedelsiant paleisti“⁵⁰. Autoriaus nuomone, minėtose nutartyse, kuriomis įstatymas, sušvelninęs bausmių vykdymo atidėjimo sąlygas, buvo pritaikytas jau laisvės atėmimo bausmę atliekantiems asmenims, LAT kolegijos per plačiai interpretavo įstatymo grįžtamojo galiojimo ribas, nes BK 75 straipsnis nenumato galimybės atidėti jau pradėtą vykdyti laisvės atėmimo bausmę. Reikia pažymėti, kad minėti sprendimai gali sukelti teisinių problemų, jei paleistiems iš laisvės atėmimo bausmės atlikimo vietų asmenims paskirtas bausmės vykdymo atidėjimas dėl tam tikrų priežasčių (pavyzdžiui, probacijos sąlygų pažeidimo ir pan.) būtų panaikintas. Šiuo atveju kiltų klausimas, kokią laisvės atėmimo bausmę reikėtų tokiam asmeniui atlikti. Bausmės vykdymo atidėjimo atveju atidedamas visos nuosprendžiu paskirtos laisvės atėmimo bausmės vykdymas, todėl, remiantis BK, toks asmuo turėtų būti pasiūstas atlikti visą nuosprendžiu paskirtą

⁴⁸ Tiesa, šioje nutartyje buvo nurodytas ir dar vienas motyvas: „<...> BK 64(1) straipsnyje suformuluota taisyklė negali būti suprantama kaip atgalinio veikimo galią turintis ir bausmę švelninantis baudžiamasis įstatymas, nes šis BK straipsnis iš esmės įtvirtina ne bausmės skyrimo, bet specialią procesinę taisyklę dėl nuosprendžio turinio, kai asmuo prisipažįsta kaltas ir byla išnagrinėta pagreitinoto proceso tvarka, atlikus sutrumpintą įrodymų tyrimą, arba baigiama teismo baudžiamuoju įsakymu (LAT nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-163/2014)“. Autoriaus nuomone, šis motyvas yra abejotinas, nes procesinės taisyklės dėl nuosprendžio turinio yra baudžiamosio proceso teisės dalykas, kurį reglamentuoti turi baudžiamosio proceso įstatymai. O baudžiamasis įstatymas (šiuo atveju BK 64(1) straipsnis) turi ir reglamentuoti būtą bausmės skyrimo taisyklę.

⁴⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-216-139/2015.

⁵⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-289-693/2015.

laisvės atėmimo bausmę, neatsižvelgiant į tai, jog dalį šios bausmės asmuo jau yra atlikęs. Reikia pažymėti, kad baudžiamasis įstatymas nenumato atliktos bausmės įskaitymo galimybės panaikinus bausmės vykdymo atidėjimą. Autoriaus nuomone, būtent dėl šių priežasčių LAT išplėstinė septynių teisėjų kolegija kasacinėje nutartyje patikslino teismų praktiką, nurodė, jog „įstatymų leidėjas, priimdamas naują BK 75 straipsnio 1 dalį, nenumatė neriboto jos atgalinio veikimo. <...> pagal kasacinę jurisprudenciją laisvės atėmimo bausmės vykdymo atidėjimas asmenims, padariusiems sunkių nusikaltimų (nusikaltimus) ir nuteistiems ne daugiau kaip ketveriems metams laisvės atėmimo bausme (bei esant kitoms įstatyme nustatytoms sąlygoms), taikytinas ir tais atvejais, kai nusikalstama veika padaryta iki BK 75 straipsnio 1 dalies 2015 m. kovo 19 d. redakcijos įsigaliojimo, t. y. iki 2015 m. kovo 24 d., ir kai nepasibaigęs tokios bylos teisminis nagrinėjimas, t. y. pirmosios ar apeliacinės arba kasacinės instancijos teisme. Tai gali būti daroma ir paties teismo, nagrinėjančio tokią baudžiamąją bylą iniciatyva (bet kurios instancijos)“⁵¹.

Neabejotina, kad įstatymas, kuris kitokiu būdu palengvina veiką padariusio asmens teisinę padėtį, bus taikomas asmeniui, nusikalstamą veiką padariusiam iki šio baudžiamojo įstatymo įsigaliojimo, tačiau dar nėra nuteistas (jam teismas galės taikyti naujas jo teisinę padėtį lengvinančias nuostatas). O bausmę atliekančiam asmeniui arba turinčiam teistumą asmeniui toks įstatymas bus taikomas tik tada, jei jis švelnina konkretaus bausmę atliekančio asmens teisinę padėtį arba sutrumpina teistumo terminą.

Išvados

Apibendrinant straipsnį galima padaryti tokias esmines išvadas:

1. Lietuvos BK pakankamai išsamiai reglamentuoja švelnesnio (griežtesnio) baudžiamojo įstatymo sampratą ir jo taikymo ribas. O teismų jurisprudencija tik priskiria konkretų baudžiamąjį įstatymą švelnesnio (griežtesnio) įstatymo kategorijai ir nustato jo grįžtamojo taikymo konkretias ribas.
2. LAT jurisprudencijos analizė rodo, kad žemesnės instancijos teismai praktiškai nedaro klaidų nustatydami, jog naujas baudžiamasis įstatymas yra švelnesnis įstatymas.
3. LAT jurisprudencijos analizė rodo, kad žemesnės instancijos teismai ir LAT, autoriaus nuomone, dažniausiai klaidų padaro nustatydami baudžiamojo įstatymo, kuriuo švelninama bausmė arba kitokiu būdu palengvinama veiką padariusio asmens teisinę padėtis, grįžtamojo taikymo ribas bausmę atliekantiems asmenims.

LITERATŪRA

Teisės aktai ir teismų jurisprudencija

1. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*, 2000, nr. 96-3016.
2. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija. *Europos Sąjunga. Suvestinės sutartys. Pagrindinių teisių chartija*. Liuksemburgas, 2010.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, nr. 89-2741.
4. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, nr. 73-3084.
5. Lietuvos Respublikos probacijos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2012, nr. 4-108.
6. *Уголовный кодекс Голандии*. Санкт-Петербург, 2001.
7. *Criminal Code of Germany* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>>.
8. *Criminal Code of France* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>>.

⁵¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-386-746/2015.

9. *Уголовный кодекс Швейцарии*. Санкт-Петербург, 2002.
10. *Criminal Code of Estonia* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>>.
11. *Criminal Code of Latvia* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>>.
12. *Criminal Code of Russian Federation* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.russian-criminal-code.com/>>.
13. *Criminal Code of Ukraine* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>>.
14. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Konstitucinio teismo įstatymo ir Teismų įstatymo atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2006, nr. 36-1292.
15. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Teismų įstatymo atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2006, nr. 51-1894.
16. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2002 m. gruodžio 20 d. nutarimu Nr. 38 „Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamąjį kodeksą ir lydimą medžiagą pastraipsniui“. *Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas ir lydimoji medžiaga pastraipsniui*. Vilnius, 2009.
17. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-403-222/2015.
18. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-118/2014.
19. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2A-7-4/2014.
20. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-324-303/2015.
21. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2A-7-1/2014.
22. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-216-139/2015.
23. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-289-693/2015.
24. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-324/2014.
25. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-36-693/2015.
26. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-118/2014.
27. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2A-7-4/2014.
28. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-240-696/2015.
29. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-163/2014.
30. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-386-746/2015.

Specialioji literatūra

31. *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*. Vilnius, 2001.
32. BIELIŪNAS, E. Baudžiamųjų įstatymų taikymo problemos ir jų sprendimas įsigaliojus naujam Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui. *Jurisprudencija*, 2003, t. 45 (37).
33. Baudžiamųjų kodeksų lyginamoji analizė. *Teisės problemos*, 2002, nr. 1-2.
34. *Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą komentaras. Bendroji dalis* (1–98 straipsniai). Vilnius, 2004.
35. PIESLIAKAS, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė*. Pirmoji knyga. Vilnius, 2006.
36. ŠVEDAS, G. *Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje*. Vilnius, 2006.
37. ŠVEDAS, G. *Bausmių vykdymo teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: Registrų centras, 2013.
38. ŠVEDAS, G. Veikos kriminalizavimo kriterijai: teorija ir praktika. *Teisė*, 2012, nr. 82.
39. WESSELS, J. *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Baudžiamoji veika ir jos struktūra*. Vilnius, 2003.
40. *Уголовное право Российской Федерации. Общая часть*. Москва, 2012.
41. *Полный курс уголовного права*. Том I. Санкт-Петербург, 2006.
42. MAREK, A. *Prawo karne*. Warszawa, 2007.
43. *Уголовное право Украины. Общая часть*. Киев, 2003.

MILDER CRIMINAL STATUTE AND LIMITS OF ITS APPLICATION IN THE JURISPRUDENCE OF LITHUANIAN COURTS

Gintaras Švedas

S u m m a r y

Article deals with the concept and content of the milder criminal statute, kinds of milder criminal statute and limits of its application in the jurisprudence of Lithuanian courts.

The Criminal Code of The Republic of Lithuania regulates in sufficient detail the conception of milder (stricter) criminal law and the limits of its application. Para 2 of Article 3 of the Criminal Code of Lithuania provides that “a criminal law nullifying the criminality of an act, commuting a penalty or in otherwise mitigating legal circumstances for the person who committed the criminal act shall have a retroactive effect, i.e., it shall apply to the persons who committed the criminal act prior to the coming into force of such a law, also to the persons serving a sentence and those with previous convictions”.

Criminal statute nullifying the criminality of an act is a law which no longer provides for former *corpus delicti* (full decriminalisation) or narrows its composition by providing new or eliminating former features of *corpus delicti* (partial decriminalisation), hence certain *actus reus* become non-criminal.

Criminal statute commuting a penalty, may be recognized as a law which reduces the minimum, maximum or both terms of the imprisonment provided in the sanction of the Article of CC, or reduces the minimum, maximum or both terms of the kind of penalty provided in the Article of General Part of CC, or provides for new one or few milder kinds of penalties in the sanction of the Article of CC, etc.

Criminal statute in otherwise mitigating legal circumstances for the person who committed the criminal act is a law which removes an act from the list of serious crimes, extends the possibility of releasing the person who committed the criminal act from criminal liability or penalty or suspend the execution of penalty conduct, establishes a more favourable kind and regime of a correctional institution, provides more favourable conditions for paying fines, shortens the prescription period, duration of conviction, etc.

Analysis of jurisprudence of The Supreme Court of Lithuania shows that courts usually make mistakes in the process of establishing the limits of retroactive application of criminal law (to people serving imprisonment sentences), which is commuting a penalty or is in otherwise mitigating circumstances for the person who committed the criminal act.

Įteikta 2015 m. spalio 3 d.

Priimta publikuoti 2015 m. lapkričio 26 d.